

Franc Kuzmič

TRUBAR V PREKMURJU

V Trubarjevem letu je prav, da se sprehodimo in pogledamo, kaj imamo o njem v Prekmurju, kako in koliko je bil navzoč v tej pokrajini, ki je bila vse do konca prve svetovne vojne odrezana od osrednjega narodnega telesa, ker je pripadala Ogrski.

Najprej kaže pogledati v razpoložljive pisne vire. Po doslej znanih ugotovitvah je prva knjiga v prekmurščini izšla leta 1715 – to je bil Lutrov *Mali katekizem* v prevodu Franca Temlina. Pri obredniku, ki je v pismu¹ Mihaela Bakoša Mihaelu Institorisu Mošovskemu omenjen kot »Agenda vandalica« in z letnico izida 1587, po vsej verjetnosti ne gre za obrednik v prekmurščini, saj bi bilo to prezahtevno in v ekonomskem pogledu »nerentabilno« delo, kajti v tem času je bilo le nekaj duhovnikov. Po vsej verjetnosti gre prej za Dalmatinsko agendo, ki je izšla v Wittenbergu leta 1585.²

Tudi druga³ in tretja⁴ prekmurska knjiga, ki sta v razvidu, v predgovorih ne omenjata Trubarja.

Toda 220 let po Trubarju pa je Trubarja omenil Števan Kuzmič, ki je – tako kot Primož Trubar – dal svojim rojakom doma in po svetu, čeprav je živel v tujini, najmočnejše impulze za njihovo predvsem versko in potem še narodnostno življenje. Ker tudi on ni mogel

1 Franc Šebjanič, *Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institorisu Mošovskemu*, posebni odtis iz: Jezik in slovstvo, XV/1969-70, 1-12

2 Edini ohranjeni izvod je v Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu, leta 1983 pa je izšel kot faksimile pri Pomurski založbi v Murski Soboti.

3 *Red zveličanstva* (1747), ki ga je pripravil Mihael Sever.

4 *Vöre krščanske krátki návuk* (1754), ki ga je pripravil Števan Kuzmič.

svojega poslanstva opraviti zgolj ustno, se je osredotočil tudi na literarno področje. Po pripravi in izdaji prepotrebnih šolskih učbenikov je posegel še na teološko področje. Poleg *Vöre krščanske kratki navuk* (1754) je njegovo najpomembnejše delo prevod *Nove zaveze* v prekmurščino.

V predgovoru v *Nouvem Zakonu* (1771) zasledimo v prekmurskem tisku prvič Trubarjevo ime. Pod predgovorom je podpisan Jožef Torkoš, soavtor tega predgovora pa je prav gotovo tudi Stevan Küzmič. Dokaza ne bo težko izpeljati.

V pregledu zapiše, da Bog skrbi za ves človeški rod tudi glede oskrbe z Božjo besedo, da ima »Gospodin Bog na ves slovenski narod svojo božansko skrb, to je, za vse Slované«.

Tako je v 13. »paragrafu« je zapisano: »Gospod Bog je imel in še zmeraj ima kakor za ves človeški rod tako tudi za ves slovanski rod [narod] svojo božansko skrb v tem: kakor je od Srednjega do Belega morja vso Dalmacijo, Istro, Slavonijo, Bosno, Bolgarijo, Hrvaško, Kranjsko, Štajersko, Ogrsko, Moravsko, Češko, Poljsko in Rusko deželo z njim napolnil, tako je v vsakem od teh narodov v različnih jezikih nekatere spodbudil, da so prevedli sveto pismo na svoj materski jezik, v katerem so se narodili. Zadosti nam bo, če druge izpustimo in se spomnimo Kranjcev in spodnjih Štajercev, kateri so, kakor menimo, skupaj z našimi ogrskimi Slovenci v županijah Železni, Zala in Šomogjski ostanki tistih Vandalov, ki so v petem stoletju [saeculo V] po Kristusovem rojstvu odšli iz tega kraljestva v Vlaško in Špansko državo, od tam pa odpluli čez morje v Afriko. Med tistimi je že leta 1562 po Kristusovem rojstvu Primož Trubar, služabnik božje besede v Urabu, kakor se sam imenuje, izdal Novo zavezo z glagolskimi črkami v kranjskem jeziku. [Poudaril F. K.] Drugo leto, to je 1563, dajo ponovno tiskati Anton Dalmata, Štefan Istrijanski [Konzul] in Jurij Jurijevič v tem jeziku v eni knjigi štiri evangeliste, v drugi pa *Dejanja apostolov*, *Pisma* in *Janezovo Razodetje*, kakor kažejo naši primerki, in 4to [v četverki]. Po teh gre Jurij Dalmatin in prevede vso *Biblijo*, to je vse pismo *Stare* in *Nove zaveze*, na štajerski jezik z velikim trudom, kakor pravi. Tiskajo jo v Wittenbergu leta 1584 z vlaškimi ali deačkimi [tj. latinskimi] črkami, in folio. Hvale vreden je tudi Francel Mihal, ki je v Budišinu, in 8vo [v osmerki] daroval Slovenom v Luzici [tj. Lužiški

Srbi] ali Vandalom *Evangelij sv(etega) Mateja in Marka 1670, sv(etega) Pavla list Rimljanom in Galačanom 1563* in potem celo *Novo zavezo 1706*. leta. Njemu so sledili drugi štirje modri učitelji božje besede v našem času in so izdali leta 1728 v Budišinu, in 4to [v četverki] vse knjige *Stare in Nove zaveze*.«⁵

V 14. »paragrafu« je zapisano: »Kdo bo torej krátil našim med Muro in Rabo prebivajočim Slovencem te svete božje knjige prevajati na svoj jezik, v katerem edinem razumejo Boga, ko jim govori po prerokih in apostolskih pismih? Gospod Bog tudi njim zapoveduje, naj jih berejo, da jih zmodrijo za zveličanje po veri v Jezusa Kristusa. *Tega pa ne morejo čakati iz Trubarjevega, [poudaril F. K.] Dalmatinovega, niti iz Francelovega ali kakšnega drugega prevoda [versio].* Ta jezik naših ogrskih Slovencev ima namreč za razliko do vseh drugih dosti njim tujega in svojega lastnega. Kajti v že prej omenjenih se najde velika razlika. Zato je bilo potrebno nastopiti takemu človeku, ki bi s tem delom pripravil Bogu slavo, svojemu narodu pa zveličanje. Tako je Gospod Bog za to spodbudil Števana Küzmiča, šurdanskega duhovnika, ki je prevedel iz grščine s pomočjo in pomaganjem Svetega Duha ter veliko pridnostjo celo *Novo zavezo* na ta jezik, katerega bereš in poslušáš. S pomočjo [stroški] mnogih vernih duš je tiskana in tebi v roke dana iz ravno tega vzroka, iz katerega ti je že pred tem od njega pripravljeni *Vöre kersztsánszke krátki návuk*, tiskan leta 1754.«

Eno izmed načel protestantizma je bilo, da verniki berejo *Sveto pismo* sami v svojem, maternem, razumljivem jeziku. Gotovo ni prišel do te ugotovitve pod ta predgovor podpisani Jožef Torkoš,⁶ sicer zelo izobrazena osebnost, saj po vsej verjetnosti zgoraj omenjenih jezikov ni obvladal, hkrati pa je težko verjeti, da bi poznal vsa naštetá dela. Če pa je to že napisal, mu je navajanje sugeriral oziroma zanj priskrbel podatke Števan Küzmič.

Ta pasus s temi ugotovitvami lahko brez dvoma pripišemo Števanu Küzmiču, ki je bil v slovanskih jezikih podkovan, saj mu je bila

5 Predgovor je iz prekmurščine prevedel v slovenščino Mihael Kuzmič. Gl. Mihael Kuzmič, *Predgovori Števana Küzmiča*, Ljubljana 1981.

6 Jozsef Torkos (Győr, 1710 – Sopron, 1791), evangeličanski duhovnik. Šolal se je v Gyóru in Wittenbergu, kjer je tudi 1736 magistriral. Bil je pridigar v Gyóru, od 1749 v Šopronu. Napisal je več del s področja zgodovine in cerkve.

na bratislavskem liceju omogočena široka razgledanost po slovanskih jezikih. Po vsej verjetnosti so imeli v tamkajšnji knjižnici tudi vse omenjene prevode, ki jih je Küzmič pregledal, da se je potem kljub vsemu lotil svojega prevajanja in potem tudi dokaj drzno o tem pisal v tem predgovoru.

Trubar je prevajal in postopno izdajal *Novo zavezo*, iz *Stare zaveze* pa je prevedel le *Psalme*. Dalmatinov prevod zajema vse *Sveto pismo*, in čeprav ima slovarska in drugačna pomagala še za druge slovenske jezikovne skupine, Küzmič v teh ni mogel najti obravnavanja in potrditve svojega ljudstva, vrh tega pa ni bil prepričan, da bi bil ta prevod njegovemu ljudstvu neposredno in dovolj razumljiv. Zelo soroden prekmurščini je bil verjetno po Küzmičevem mnenju tudi prevod *Nove zaveze*, ki ga je Francel oskrbel Lužiškimi Srbom. Iz tega lahko še sklepamo, da je Küzmič ob prevajanju *Nove zaveze* v prekmurščino uporabljal tudi te prevode.

Duhovniki pa so gotovo uporabljali Dalmatinov prevod *Biblije*, kajti jezikovno jim je bil blizu. Uporabljali pa so tudi druge slovenske knjige. V vizitacijskem zapisniku iz leta 1627 je bila med knjigami pri sv. Trojici (Gornji Petrovci) navedena Trubarjeva »kranjska« Hišna postila.

Po vsej verjetnosti je bil Trubar in njegov krog znan vsem prekmurskim protestantskih duhovnikom in učiteljem ves čas, čeprav o tem niso pisali.

Zelo razgledani in vsestransko ustvarjalni Janoš Kardoš je napisal tudi cerkveno zgodovino in jo naslovil *Evangelijske vere ino cerkvi občinski prigodi* (Evangelijske vere in cerkve splošni dogodki). Ostala je sicer v rokopisu, a so jo leta 1932 izdali v knjižni obliki. V prvem delu v opisovanju zgodovine začne s Kristusom in njegovim delovanjem, vključi pojav islama in se pomudi pri predreformatorjih, v drugem delu pa se posveti reformaciji, največ seveda Luthru, in konča s kratkim prikazom Kalvina in Zwinglija, medtem ko o slovenskih protestantih ne spregovori ničesar.

Več prispevkov o Trubarju in slovenskih protestantih pa zasledimo pozneje po prvi svetovni vojni, ko je bilo Prekmurje pridruženo k matični domovini. O tem je pisal evangeličanski periodični tisk (*Düševni list, Evangeličanski kalendari*), nekaj pa tudi katoliški (*Novine*).

Skratka, Trubar je bil tudi v Prekmurju navzoč že nekoč, danes pa je prav posebno, tako z njegovimi knjigami kot tudi z literaturo o njem; celo ulica v Krogu pri Murski Soboti je posvečena njemu, v Murski Soboti pa drevored med Pokrajinski muzejem in evangeličansko cerkvijo.